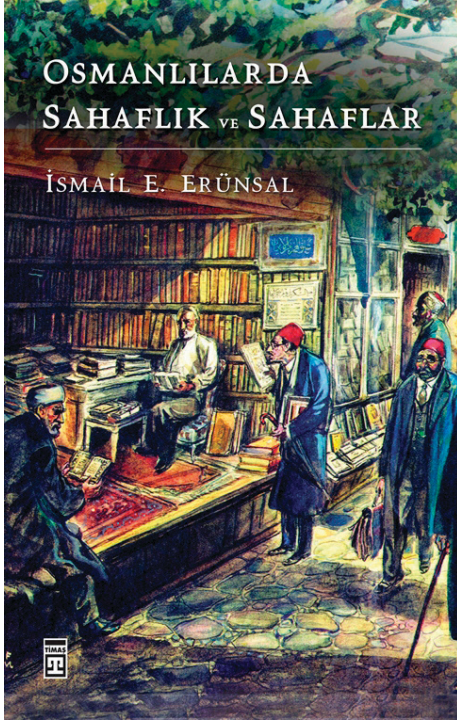

İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, 581 s.

Tarihî bilincin gelişmekte olduğu günümüzde, tarihimiz açısından karanlıkta kalan birçok konu araştırmacılar tarafından gün yüzüne çıkarılmaktadır. Kültür tarihimiz açısından büyük önem arz eden sahaflık ve sahaflar hakkında da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda yapılan son çalışmalardan biri; tarih, edebiyat ve kütüphanecilik ile ilgili çalışmalarıyla bilinen İsmail E. Erünsal'ın kaleme aldığı *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar* adlı eserdir.

Eserin önsözünde sahaflık tarihi ile ilgili bugüne kadar monografik bir çalışmanın yapılmamış olduğunu belirten yazar, bu konuda bize en çok bilgi veren şer'î sicil kayıtları, muhallefat ve tereke kayıtlarının sahaflığın tarihini aydınlatmada büyük önemi olduğunu ifade etmiştir. Muhallefat ve tereke kayıtları dışında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki kimi belgeler ile Batılı gezginlerin eserleri de yapılan çalışmanın başlıca kaynaklarını oluşturmuştur.

Kitabın giriş kısmında (s. 29-52) Ortaçağ İslam dünyasında sahaflığı verrâk denilen kişilerin yaptığı, verrâkların kitap alım satımı dışında istinsah ve cilt işleriyle de uğraştıkları ifade edilmiştir. Verrâklığı tarihî gelişimiyle ele alan yazar, verrâklık mesleğinin Abbasiler döneminde altın çağını yaşadığını belirtmiştir. Eserde Şam, Buhara, Semerkant, Bağdat, Halep, Mekke, Endülüs ve Kahire'de bulunan verrâk çarşılarından ve buralarda yapılan kitap ticaretinden bahsedilerek, verrâk dükkânlarında kitap müzayedelerinin yapıldığı ve bunun tellallar aracılığıyla gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca kayıtlarda bazı verrâkların aldığı ücretleri az bulduğu ve gayrimeşru işlere giriştikleri de örnekler verilerek belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul ve diğer bölgelerinde kitap ticareti ile sahaflığın incelendiği bölümde (s. 53-99),

Bursa, Edirne ve İstanbul şehirlerindeki sahaflığın ortaya çıkışı ve bu mesleğin gelişimi alt başlıklar halinde ele alınmıştır. “İstanbul Sahafları” başlıklı bölümde XV. ve XVI. yüzyıla ait kayıtlarda sahafların yerinin II. Mehmed’in inşa ettirdiği Bedesten’de olduğu ve burada sandık ve zaviyelerden birkaçının sahaflara tahsis edildiği ifade edilmektedir. Bu bölümdeki alt başlıklardan biri olan “Sahaftan Kitapçılığa” adlı kısımda sahaflığın XVIII. yüzyılın sonuna kadar yazma eserlerin alım satımı şeklinde yapılageldiği, XIX. yüzyılda ise matbu eserlerin kitap pazarına girmesiyle sahaflığın da bir değişim sürecine girerek kitapçı-sahafların ortaya çıktığı belirtilmiştir. Zamanla bu iki ismin birbirinin yerine kullanıldığını gösteren kayıtlar da sunulmuştur. Yabancılar kitap satışının konu edildiği bir alt başlıkta da III. Ahmed dönemine kadar yabancıların Kuran-ı Kerim ve dini kitaplar haricinde istedikleri gibi kitap alışverişi yaptıkları hatta bunu çok ileri götürerek gayrimeşru yollara başvurarak saraydan bile kitap çaldıkları ve ülkelerine değerli el yazması kitapları götürdükleri örnekler verilerek anlatılmıştır. Sultan III. Ahmed’in yabancılar kitap satışının yasaklandığı fermanından sonra da pek bir şeyin değişmediği, sadece sahafların yabancılarla alışverişlerinde daha dikkatli oldukları örnekler ile açıklanmıştır.

Sahaflar Çarşısı, sahaf dükkânları ve sahaflar ana başlığında (s. 109-148)

yazar, Bedesten-i Atık’de sahaflar için ayrılan birkaç dolabın çarşı oluşturmak için yeterli olmadığını ifade etmiştir. Fakat zamanla Bedesten’in dışarıya açılan sokaklarında çarşılar oluştuğunu, bu sokakların bir tanesinin de sahaflara ait olduğunu ve “Sahaflar Çarşısı” adıyla anıldığını belirten yazar, Sahaflar Çarşısı’nın tarih içerisinde geçirdiği süreci bu bölümde ele almıştır. Sahaflar Çarşısı ve sahaf dükkânları ile ilgili pek bir bilginin mevcut olmadığını söyleyen yazar, ayrıca bu güne kadar sahafların sosyal kimliği, sahaflık mesleği ve sahaflarla ilgili bir değerlendirme yapılmadığını, yabancı seyyahların sahaflar hakkındaki olumsuz kanaatlerinin gerçeği yansıtmadığını çeşitli örneklerle ifade etmiştir. Yine bu bölümde alt başlıklar halinde, sahafların ilim ve kültür hayatına katkıları, sahafların müşterilerinin kimler olduğu detaylı olarak incelenmiştir.

Sahaf dükkânlarındaki kitaplar adlı bölümde (s. 149-170) yazar, sahafların dükkânlarındaki kitapların isim ve sayılarını kaydetme gibi bir alışkanlıklarının olmadığını ifade ederek bu konuda bilgi alabileceğimiz tek kaynağın muhallefat defterleri olduğunu ifade etmiştir. Bu bölümde farklı tarihlerdeki sahaf terekeleri incelenerek, içerisinde hangi kitapların olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca sahafların kitap haricinde hat örnekleri, murakka’lar ve hilyeler de sattığı belirtilmiştir.

Kitap fiyatları (s. 171-207) başlığında yazar, sahaf terekeleri ve muhallefat defterlerinden yararlanarak Osmanlılarda kitap ticareti ve kitap değerlerinin üç asırlık fiyat listelerini vermiştir. Bu listeler kitap fiyatlarının seyri hakkında bize bilgi verse de kitap değer ve fiyatları hakkında doğru ve tam bir kanaate ulaşmanın her zaman mümkün olmadığı çünkü yazma eserlerde basma eserlerinki gibi bir standardın olmadığı ifade edilmiştir. Bu nedenle yazma eserde yazının güzelliği, telif tarihi, cilt ve tezhibi dolayısıyla aynı eserin çeşitli nüshaları çok farklı fiyatlarda satılmıştır. Ayrıca bir yazma eserin az veya çok oluşu, müzayedeye katılımın oranı ve dönemin ekonomik şartları gibi nedenler de fiyatlar üzerinde etkili olmuştur. Yazarın incelediği tereke kayıtlarına göre konu bakımından farklılık arz eden kitaplar arasında önemli fiyat farklılıkları bulunmaktadır. Pahalı kitaplar arasında ilk sırayı Mushaflar alırken ikinci sırada dini ilimler ile ilgili kitaplar ve sözlükler yer almaktadır. Daha sonra tarih ve edebiyat konulu kitaplar gelmektedir. Bu farklılıkların nedenleri üzerinde de duran yazar, bu bölümde bazı eserlerin farklı tarihlerdeki fiyat dalgalanmalarını gösteren listelere de yer vermiştir.

Sahafların faaliyetleriyle ilgili düzenlemeler (s. 209-231) ana başlığında, sahafların ticari faaliyetlerinin denetlenmesinin XIX. yüzyılın ortala-

rına kadar sadece ekonomik yönden olduğu, kanunnameler ve belgeler ışığında anlatılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise zararlı görülen eserlerin satışının engellenmesi için bazı tedbirlerin ele alındığı ifade edilmiştir.

Sahaflar teşkilatının anlatıldığı bir alt başlıkta yazar, sahafların da diğer meslek grupları gibi bir lonca şeklinde teşkilatlandıklarını fakat bunun oluşum tarihini gösteren herhangi bir kaynağın bulunmadığını belirterek Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde ve XVII. yüzyıla ait surnâmelerde sahafların bir esnaf grubu olarak ele alındığını bildirmektedir. Bu bölümde ayrıca sahaf teşkilatında görev alan sahaflar şeyhi, sahaf tellalları, sahaflar kethüdası alt başlıklar halinde ele alınarak bunların görevleri, nasıl seçildikleri, hangi durumlarda ücret aldıkları gibi konular örnekler verilerek incelenmiştir.

Sahafların ekonomik durumlarının anlatıldığı bölümde (s. 233-289) yazar, İstanbul sahaflarına ait 1604-1909 yılları arasındaki 186 tereke kaydının incelendiğini belirtmiştir. Bu kayıtlara göre bu üç yüz yıllık süreçte sahafların servetlerinin nelerden oluştuğunu, zenginliklerinin kaynağını ve mesleklerinde nasıl bir iktisadi gelişmenin olduğunu görebilmek mümkündür. Yazar, bu bölümde sahafların terekelerini oluşturan mal varlıklarını: kitaplar, meslekle ilgili gedik değerleri ve diğer mal varlıkları diye ayırarak, zikrettiğimiz üç asra göre gra-

fikler oluşturmuştur. İncelenen belgelerde sahafların çoğunun düşük sermaye ile çalıştıkları bu nedenden dolayı sahaflık mesleğini bir ek gelir olması için icra ettikleri belirtilmiştir. Bu bölümde bir alt başlık olarak “sahaf gediği”ni ele alarak gedik sistemi hakkında malumat veren yazar, bazı ipuçlarından yararlanarak sahaflık mesleğinin de gedik sistemine dâhil olduğunu fakat bu usulün diğer mesleklere göre oldukça geç başladığını ifade etmiştir.

Sahaflara gelen kitapların kimlerden ve nerelerden geldiğinin sorgulandığı ana başlıkta (s. 291-315) sahafların hangi yollardan kitap temin ettikleri alt başlıklar halinde verilmiştir. Başta saraydan müsadere edilen kitaplar, İslam dünyasının eski kültür merkezleri olan Bağdat, Şam, Halep ve Kahire gibi şehirlerden, ayrıca İran’ın çeşitli şehirlerinden İstanbul’un Sahaflar Çarşısı’na kitap akışı söz konusuydu. Ayrıca kitap temininde müstensih ve hattatların da rolü üzerinde durulmuş fakat kitap temin etmenin en önemli yolunun muhallefatlardan çıkan kitapların müzayedesi ile olduğu ifade edilmiştir.

Tereke kayıtlarının anlatıldığı bölümde (s. 317-329) tereke kayıtlarının ne olduğu, nerede bulunduğu, bu kayıtların nasıl ve kim tarafından tutulduğu gibi bilgilere yer verilmiştir.

Eserin yangınlar ve kitaplar başlığında (s. 331-336) ise Osmanlı topluluğunda yangınlar kadar kitaplara zarar

veren başka bir felaketin olmadığı ifade edilmiştir. İstanbul’da çıkan yangınların sebeplerine de değinen yazar, ulema sınıfına mensup olanların bu tehlikeden bertaraf olması için kitaplarını camilerde, bürokratların ise han odalarında muhafaza ettiklerini ifade etmiştir.

Eserin sonunda bazı belgeler ile beş tabloya yer verilmiştir. Birinci tabloda tespit edilen İstanbul sahaflarının terekelerindeki bilgilerin bir dökümü yapılmıştır. İkinci tabloda bu kez aynı düzenle İstanbul dışındaki sahafların terekeleri verilmiştir. Üçüncü tabloda belgelerde adı geçen sahafların isimleri, bu belgelerin tarih ve numaraları ile konuları verilmiştir. Dördüncü tabloda tereke kayıtlarındaki kitap listelerinde geçen, hattatı belli olan Mushaflar ve bu Mushafların satış fiyatları verilmiştir. Beşinci tabloda ise muhallefat listelerindeki minyatürlü eserlerin kimin terekesinde yer aldığı ve hangi tarihte kaçta satıldığı belirtilmiştir.

Sonuç olarak sahaflığın 400 yıllık tarihini ele alan yazar, eserinde İstanbul, Bursa ve Edirne’ye ait üç bin civarında mahkeme defterini tarayarak elde ettiği iki yüz civarında sahaf terekesini ve binlerce arşiv belgesini kullanmıştır. Büyük bir emeğin mahsulü olduğu aşikâr olan bu eser, kuşkusuz özellikle bu alanda çalışanlar için temel bir kaynak olacaktır. Yazarın ele aldığı konuları kronolojiyi gözeterek işlemesi

KİTABIYAT

ve ayrıca verdiği örneklerde bazı anek- çalışma olan bu eser kültür tarihimize
dotlara da yer vermesi eserin ilgiyle önemli bir katkı sağlamıştır.
okunmasını sağlamıştır. Akademik bir

Sakine Akcan EKİCİ*

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora öğrencisi;
akcansakine@hotmail.com.